

Georg Kühlewind Alapítvány

Százhuszonkettedik hírlevél

Alapítványunk 122. hírlevelében **Václav Havel** (1936-2011) három írását olvashatják. Mindhárom írás *A szabadság igézete – Esszék, publicisztikai írások, beszédek* – című könyvben jelent meg magyarul a Kalligram Könyvkiadónál (Pozsony [Bratislava], 2012). Válogatta és szerkesztette: **G. Kovács László**. Az érdeklődő olvasó e könyv 322. oldalától ötoldalnyi tájékoztatót talál Václav Havel életútjáról. Közlésétől e hírlevél szokatlan terjedelme miatt kénytelen voltam eltekinteni. A fordítók nevét az egyes szövegek után tüntettem fel.

Fenyő Ervin

*

Ma süt a nap

Beszéd a prágai Óváros terén

1990. február 25.

Tisztelt barátaim,

pontosan negyvenkét évvel ezelőtt az egyik elődöm, akire bizony nem lehetünk túl büszkék, erre az erkélyre kilépve azt jelentette be az Önök apáinak és nagyapáinak, hogy éppen végrehajtott egy sikeres puccsot. Ezt a puccsot a dolgozó nép dicsőséges győzelmének nevezte a reakció fölött – és ezt a közelmúltig így tanították az iskolákban.

Most annak az örömteli kötelességemnek teszek eleget, hogy ugyanerről a helyről közöljem Önökkel: újra büntetlenül kimondhatók modern történelmünk igazságai. Engem sem zárnak hát börtönbe azért, ha most megmondom az igazat: puccs volt az bizony, nem pedig a dolgozó nép dicsőséges győzelme a reakció fölött. Ellenkezőleg: a reakció dicstelen győzelme volt a dolgozó nép fölött.

Ezen az igazságon az sem változtat semmit, hogy országunkban sokan elhitték ezt a hazugságot, azt feltételezve, hogy a demokrácia megerősökölása szükséges lépés volt egy társadalmilag igazságosabb világ felé. Mi több, az sem változtat rajta, hogy többen közülük elhitték: puskát kell a vállukra akasztaniuk, és hajtóvadászatot kell rendezniük polgártársaik legkülönbözölőbb rétegeire, mivel a tiszta cél szentesíti a mocskos eszközt. Ha pedig valamelyiküknek kétségei támadtak e pusztító ideával kapcsolatban, bedarálta a malom, melynek lapátkerekeit annak idején maga segített jóhiszeműen mozgásba hozni, vagy térdre kényszerítették a dialektikus magyarázattal, mely szerint ahhoz, hogy a malmok végre mindenki számára öröljenek, előbb be kell darálniuk azt a néhány ezer molnárt és néhány tízezer molnárinast, akik szerintük eddig csak maguknak öröltek.

A két nemzet nagyobb részén erőszakot tettek, kisebb részét pedig becsapták. S mint minden országban, amely ilyen helyzetben találja magát, akadt nálunk is épp elég gazember, aki a

fennkölt ideálok köpönyegébe burkolózva hajlandó volt hidegvérrel megkínozni és legyilkolni embertársait, hamujukat a jeges utakon szerte szórní.

Senkit se feledhetünk el azok közül, akiket sanyargattak, halálra kínoztak, kivégeztek. Senkit se feledhetünk el azok közül, akik szembe mertek szállni a diktatúrával. És azok közül se feledhetünk el senkit, akik az imént említetteket kínozták és legyilkolták. Ha a történelmi igazság és az igazságosság nem jut érvényre, nemzeteink régóta beteg lelke nem gyógyul meg.

Mindazonáltal nem gúnyolódhatunk azokon, akik elhitték ezt az álnok hivatalos hazugságot, akik maguk sosem követtek el tudatosan semmi gonoszást, csupán becsületesen dolgoztak, és nem vették észre, hogy a háznak, melyet építenek, korhadt az alapja. Az egyik legszebb emberi tulajdonság a megbocsátás képessége. És ha meg tudunk bocsátani fogvatartóinknak, annál inkább meg kellene tanulnunk megbocsátani azoknak a rabtársainknak is, akik nem a munkatáborok vasrácsai mögé voltak bezárva, hanem a dialektikus ideológia ördögien megtévesztő tömlőcébe. Hiszen ki ne vágyott volna olyan világra, ahol nincs úr és nincs rabszolga, kizsákmányoló és kizsákmányolt? Ki ne álmódott volna egy olyan világról, amelyben a gyáros elkényeztetett fiacskája nem sértegetheti a cselédlányt? Ki ne álmódott volna egy olyan világot, amelyben a munkások beleszólhatnak a gyár gazdálkodásába? Ha az embereket ilyen gyönyörű ideálokkal csábítják, és ha a csúf eszközök, melyek állítólag szükségesek ezen ideálok eléréséhez, szuggesztív tudományos magyarázatot kapnak, nem csoda, hogy van, aki bedől neki.

A tudománynak nincs lelkiismerete. A tudomány gyönyörű és fontos dolog, az emberi értelem nagy műve – az emberi lélek azonban nem pusztán értelem. Hanem megfontolás. Lelkiismeret. Tisztesség. Jó ízlés. Felebaráti szeretet. Felelősségtudat. Bátorság. Önmagunk kívülről való szemlélése. Kétkedés. Sőt, még humor is. Ha Marx történetesen nem egy hiú méregzsák, hanem békés, vidám ember, talán tudományos felismeréseire hivatkozva sem lehetett volna olyan durva visszaéléseket elkövetni az emberiséggel és magával az étellel szemben.

Nem vagyok történész, az Óvárosi tér pedig nem a Károly Egyetem aulája. Modern történelmünk igazságait a történészeknek kell megtalálniuk, szabad vita útján. 1948 februárját azért említettem csak, mert jóllehet ma már történelmi eseménynek számít, mégis érint minket. Akkor kezdődött ugyanis az, ami ma véget ér: a totalitárius rendszer. Elöttünk pedig annak feladata áll, hogy számot vessünk azzal a nem éppen irigylésre méltó örökséggel, melyet ez a rendszer ránk hagyott. Ma elsősorban ezzel a témával szeretnék foglalkozni.

Miféle hagyaték maradt ránk?

Nagyon szomorú. Szinte bámulatra méltó, mi mindent lehet győzni röpke negyvenkét év alatt.

A levegő lélegezhetetlen. A vízünk ihatatlan. Fogyatékos gyerekek születnek, mert a szüleik oxigén helyett ként lélegeznek, víz helyett pedig klórozott gázolajat isznak. Generációk pompás kulturális örökségét, csodaszép falvakat és városokat döntöttünk romba, adtuk át az enyészetnek, hogy helyettük olyan nyúlketrecszerű panelházakkal borítsuk be az országot, melyekben élni nem, csupán az éjszakát eltölteni vagy sorozatokat nézni lehet. Erdeink haldokolnak. Dolgozó emberek tízezrei élnek a munkájuk ellenére egyre rosszabbul. A nagy gépgyárak nem pénzt, hanem adósságot termelnek. A földművesek keményen dolgoznak, egyelőre van hát mit ennünk, de milyen áron: az élelmiszert is az állami költségvetésből dotálják, és néhány évtized múlva meddők lesznek a szántóföldjeink. Elavult gazdaságunk elképesztő módon pazarolja az energiát, mi meg építjük egyre az undorító, nagyzási hóbortról

tanúskodó erőműveket, amelyek csak a természetet pusztítják, és a veszteséges ipari óriásokat látják el energiával. Pénzünk nem igazi pénz, hiszen a Šumavától délre nem kapunk már érte semmit. Kórházaink nagy része nem tudja rendesen teljesíteni a küldetését, ezernyi remek orvosunk tölti napjának felét olyan papírok kitöltögetésével, melyeket aztán nem olvas senki. Egymillió ember végez értelmetlen munkát, és éppen egymillió hiányzik ahhoz, hogy minden utcában legyen öt kis bolt, amelyek olyasmit árulnak, ami máshol nem kapható. Diákjaink nem utazgatnak nyaranta keresztül-kasul Európán, amint ez másutt megszokott, így aztán nyelveket sem beszélnek, és az iskolában nem tudják meg, ki volt Shakespeare, mert azt kell tanulniuk, hogy a kommunizmus a világtörténelem csúcspontja. A tévében nem válogathatunk tíz egymástól független, különböző jellegű adó közül, örvendezhetünk viszont afölött, hogy feltehetően a Csehszlovák Televízió tartja a világrekordot az alkalmazottak és a műsoridő aránya tekintetében. Elenyésző kisebbségben vannak azok, akik az igazságnak megfelelően tájékoztatnak a televízióban, és valós művészi élményt nyújtanak; hogy a többiek mit keresnek ott, és van-e más dolguk azon kívül, hogy kölcsönösen felügyeljék egymást és megtömjék a zsebüket, isten tudja csak. Nem állítom, hogy nem jött létre semmi jó és nem működik semmi. Prágában itt van például a jól funkcionáló metró, melynek ostoba állomásneveit hamarosan bizonyára megváltoztatja valaki. Ezzel a metróval tízezrek utaznak naponta a Délvárosi lakótelepről Prága egy másik részébe, így látnak néha igazi várost is, nem csak azt a furcsa képződményt, ami lakhelyükül szolgál. És így tovább. Sok ilyen példa van még. A legrosszabb azonban az, ami a lelkünkkel történt: nehezünkre esik kedvesnek lenni egymáshoz, önzetlenül segíteni a másikat, gondoskodni elesettebb embertársainkról. Ahogy az országunkban élő más nemzetekkel, etnikai csoportokkal bánunk, az New Yorkban szinte egyetlen fehérnek sem jutna eszébe fekete polgártársával szemben, aki nem is olyan régen még a rabszolgája volt. Két nemzetünk elveszítette önértékét, és ennek következtében meglehetősen ellenségesen méregetik ma már egymást. Számos szlovák gyarmatosítókat lát a csehekben, sok cseh pedig az életét komplikáló koloncnak tartja a szlovákokat¹.

Mindez nagyon szomorú.

És nem is fog helyre jönni néhány nap alatt. A gyógyulás évekig tart, és lemondásokkal jár majd. De nincs más kiút. A lemondás lesz a büntetés azért, hogy sok esztendeig közömbösen néztük, mi történik a hazánkkal, passzívan szenvedő résztvevői voltunk a rombolásnak.

Nyilvánosan megemlékeztünk ma Toufar tiszteletes mártírhaláláról és Jan Zajíc intő áldozatáról. Juttassa eszünkbe újra meg újra ez a két ember, hasonlóan ezernyi sorstársukhoz – Milada Horákovától Jan Palachig, Rudolf Slánský tragikus alakjától Pavel Wonkáig, a jog hőiséig –, hogy velük szemben mi, még ha nem is mindig becsületben, de túléljük a rendszer dülését, és most már rajtunk a sor, hogy megtegyük a magunkét, meghozzuk a magunk áldozatát az országért.

Kedves barátaim,

mint látjuk, lehangoló örökséghez jutottunk. Eleinte úgy tűnt, a nyilvánosság nyomása rákényszeríti a kommunista pártot, hogy egyes szomszédos országokhoz hasonlóan cserélje le

---

¹ A nem szűnő ellentétek következtében a Cseh és Szlovák Szövetségi Köztársaság 1993. január 1-jével megszűnt, és két önálló állammá vált. Így jött létre a Cseh Köztársaság és Szlovákia. Václav Havel 1993 januárjában a Cseh Köztársaság első elnökévé választották.

a vezetőséget, szedje össze magát, és a többiekkel együttműködve kezdje mihamarabb helyrehozni mindazt, ami az irányításával tönkrement.

A történelem azonban megelőzött bennünket, és most már nagyrészt rajtunk áll, akik nem vagyunk kommunisták, és soha nem is voltunk azok, hogy ezt kézbe vegyük. Néhány kivételtől eltekintve egyikünknek sem volt soha semmiféle politikai funkciója, ennek ellenére ezerszer jobban, hozzáértőbben kell politizálnunk, mint azoknak, akiknek a helyére léptünk, és akik ennek szentelték az egész életüket – már ha egyáltalán politikának nevezhetjük azt, amit műveltek.

És ez, mint azt bizonyára Önök is megértik, nem egyszerű feladat. Sokan szeretnék, ha az évtizedek alatt felgyülemlett, elképesztő méreteket öltött ezernyi problémát egy hét alatt megoldanánk. Ez persze lehetetlen, de tudatosítanunk kell, hogy nincs vesztegetni való időnk. Más szavakkal: megfontoltan, ám nagyon gyorsan kell cselekednünk. Aki közülünk erre nem képes, annak azonnal át kellene engednie a helyét másnak, mégpedig úgy, hogy az adott hivatalban vagy üzemben fennakadás nélkül folyjon tovább a munka. Ha a visszahívottak közül bárki is tiltakozna, vagy méltánytalanságnak tartaná a leváltását, ez arról árulkodna, hogy számára a posztja kedvesebb az ország érdekeinél, vagyis az illető nem alkalmas semmiféle funkcióra. Semmi bántódása nem esik természetesen, csak ugyanúgy el kell majd tartania magát, mint az ország bármely más polgárának. Én a magam nevében megígérhetem, hogy abban a pillanatban lemondok, amint olyan visszajelzést kapok, hogy nem vagyok alkalmas erre a munkára, vagy amikor ezt magam fogom így érezni. Egyéb, jóval kevésbé kimerítő lehetőségem is van arra, hogy segítek az országnak. Nem szándékom követendő példaként prezentálni magam, most mégis arra kérnék mindenkit, hogy hozzám hasonlóan viszonyuljon a funkció kérdéséhez, hiszen ez az időszak a legkevésbé sem alkalmas a személyes becsvágy kiélésére. Fordítva is érvényes azonban a dolog: amennyiben mindenki egyetért abban, hogy egy bizonyos funkciót egy bizonyos személynek kellene ellátnia, és az illető nem vágyik semmi ilyesmire, nagyon szépen kérem: lépje át a saját árnyékát, és a köz érdekében – legalább egy kis időre – vállalja el a feladatot. Ebben is bátorkodom önmagamat példának állítani. A nemzeti megértés légkörén elsősorban ezt értjük – hogy a funkcióért nem harcolunk, hanem barátilag elfogadjuk, vagy éppen lemondunk róla, azon közös akarat által vezérelve, hogy a lehető leggyorsabban felszámoljuk mindazt a borzalmat, melyet az előző rendszer hagyott ránk örökül, amiért bizonyos mértékig tulajdonképpen mindannyian felelősek vagyunk, ha más miatt nem, hát azért, hogy noha tudtunk a létezésükről, mégis oly sokáig hallgattunk e rémségekről.

Röviddel a novemberi diáktüntetés szétverése után megalakult Csehországban a Polgári Fórum, Szlovákiában pedig a Nyilvánosság az Erőszak Ellen. A két mozgalom pillanatok alatt az ország legfontosabb politikai erejévé vált, mivel vállalta a nyilvánosság valódi érdekei szóvivőjének szerepét. Ezek a mozgalmak repítettek bennünket is ilyen magas pozíciókba. Mint köztudomású, a Polgári Fórumban és a Nyilvánosság az Erőszak Ellen mozgalomban is akadnak problémák; központjaikat megviseli a legjobb vezetők folyamatos áramlása az állami funkciókba; különféle helyi vagy munkahelyi tagozataiknak pedig időnként épp az ellenkezőjével: becsvágytól fűtött jelentkezők tömegével kell megküzdeniük. Egy ilyen tömeges és ennyire spontán mozgalom esetén mindez a fogzási probléma természetes, és egész biztosan nem változtat semmit azon, hogy legalább a választásokig, de nagy valószínűséggel azután is elsősorban ez a két kezdeményezés garantálja majd a békés átmenetet a valódi politikai pluralizmusba, demokráciába és szabadságba. Ez a garancia mindenkire vonatkozik majd, így azokra a kommunistákra is, akik részt kívánnak venni a jogállamiságon és

demokrácián alapuló, virágzó Csehszlovákia építésében. A Polgári Fórum és a Nyilvánosság az Erőszak Ellen nem arra vágyik, hogy megörökölje a kommunista párt vezető szerepét, csak arra törekszik, hogy a vezető szerep ne csak papíron, hanem a valóságban is azé legyen, akinek a demokráciában jár – vagyis a népé.

Sokat hallani manapság a választási törvényről, és ez érthető. A Szövetségi Gyűlés [Parlament] elé terjesztett javaslat, melyet – amennyiben valóban szabad választások lesznek június 8-án – a jövő héten el kell fogadni, természetesen nem ideális, de a lehetséges választási törvények közül számunkra a jelen pillanatban valószínűleg a legmegfelelőbb. A politikailag kevésbé strukturált társadalomban érdemes jó esélyt adni a meglévő és az éppen alakuló politikai pártoknak, mert ezekben tömörülnek a valóban politikusként, azaz globálisan gondolkodó emberek. A beterveztett választási törvény egyébként elegendő biztosítékot tartalmaz arra, hogy a pártapparátusok ne rendelkezzenek nagyobb befolyással, mint a polgárok akarata.

Az, hogy e törvény a sok rossz közül jelenleg épp a legjobb, nem azt jelenti természetesen, hogy örökre a legjobb marad. Hiszek és bízom benne, hogy a Szövetségi Gyűlés olyan függelékekkel látja majd el, mely törvényileg biztosítja, hogy az újonnan megválasztott képviselő-testületnek csupán kétéves, tehát a jövőben feltételezettnél rövidebb mandátumuk legyen, az új Szövetségi Gyűlést pedig alkotmányozónak nevezi el, világosan körülhatárolva annak legfőbb, kiemelkedő fontosságú feladatát: nyugalomban kidolgozni és elfogadni két nemzeti köztársaságunk és államszövetségünk új, demokratikus alkotmányait, amelyek azután már nem igényelnek módosítást, legfeljebb olyan függelékkel, amely például megerősíti majd az ország esetleges jövőbeli belépését valamely tágabb európai szövetségbe.

Két év múlva, mire kikristályosodik hazánkban a valódi politikai pluralizmus, mire elülnek a forradalmi káosz utolsó hullámjai is, mire az emberek megtanulnak újra valóban demokratikusan gondolkodni és cselekedni, mire kialakul az ország új, természetesebb közigazgatási felosztása, és életbe lépnek az új alkotmányok, amelyek egyebek között a túldimenzionált képviselő-testületek praktikusabb és szerényebb struktúráját is rögzítik – megéri az idő az újabb választásokra, melyek az új alkotmánnyal összhangban már egy másik választási törvény szerint zajlanának, lényegesen nagyobb esélyt biztosítva a személyiségeknek. Egyelőre nem tudtuk még igazán felmérni, ki kicsoda, és mit is tud valójában; két év múlva minden világos lesz már. Lehet, hogy nem is módosul majd jelentősen a parlament és a kormány összetétele, de az is előfordulhat, hogy az új voksolás komoly változásokat hoz. Ám legyen bárhogy, úgy vélem, érdemes két év múlva megismételni ezt a komoly lépést. Senkinek nem fog megártani, ha két éven át alaposan megfigyeli a megválasztottakat vagy éppenséggel meg nem választottakat, majd rááldoz egy órát a szabadidejéből arra, hogy újra az urnákhoz járulva a két év alatt látottak alapján döntsön. Országunk tapasztalatai azt mutatják, hogy az újonnan születő demokráciákban éppen ennyi idő szükséges ahhoz, hogy kiderüljön, ér-e valamit ez az új demokrácia vagy sem. Emlékezzünk csak vissza a keserves 1921-es és 1948-as esztendőre! Nem kétlem, hogy friss demokráciánk helytáll és győzni fog – javaslom azonban, hogy két év múlva nézzük ezt meg újra.

És ha már a Szövetségi Gyűlésnél tartunk, hadd mondjak itt neki címezve valamit. Különös, paradox korszak ez most: jogállamot építünk, úgymond, forradalmi úton. Ennek következtében a jogra helyezett hangsúly fékezi és akadályozza a forradalmat, a forradalmiság pedig itt-ott a jog képébe nevet. Másként azonban sajnos nem megy: ez a paradoxon nem csupán a totalitarizmus jármának lerázására irányuló valamennyi kísérlet esetén figyelhető meg, hanem

enyhébb mértékben azokon a helyeken is, ahol a demokráciára csupán egy klasszikus autoritatív diktatúráról térnek át. Az egyetlen lehetséges mód, amellyel ez a paradoxon a nemzet egészségén ütött nagyobb seb nélkül semlegesíthető, az intenzív és gyors munka. Nem bírom megérteni, miért ne ülésezhetne a parlamentünk folyamatosan, hogy legyen ideje megírni, alaposan megvitatni és gyorsan jóváhagyni a kazalnyi tervezett törvényt. Azt mondják, azért nem, mert a képviselők dolgozni járnak, a munkahelyükre. Nem dobhatnánk össze számukra egy méltányos összeget, hogy elmeheessenek fizetett szabadságra? Az a néhány millió, amibe ez kerülne, gyorsan és bőségesen megtérülne, a legmagasabb kamattal! A Szövetségi Gyűlés számomra érthetetlen okokból mindmáig nem döntött arról a javaslatomról, hogy országunk nevéből töröljük ki azt a szót, amit senki sem szeretne látni benne. Romániában ez egy nap alatt megvolt. Több hete licitálnak egymásra egyik heraldikai képtelenséggel a másik után, mintha a modern állam jelképéről nem egy szakembergárda relatív össznépi konszenzusra támaszkodó komplex politikai, heraldikai és képzőművészeti véleménye döntene, hanem egy véletlenszerűen összeverbuválódott csapat, amely méltatlanul a sas fején vagy a szlovák hegycsúcsokon táncoltatja a zsiráfnak rajzolt oroszánt. Azt mondják, ahhoz, hogy országunk és gazdaságunk valamilyen módon újra működni kezdjen, gyorsan módosítani kell számos törvényt. És ebben a kritikus időszakban képtelenek vagyunk lehetővé tenni, hogy hétszáz képviselő a parlamentjében ülve dolgozhasson, amit a rendszeren működő demokráciákban régóta törvény biztosít. Országunkban ráadásul mindmáig él a középkor egyik maradványa, melytől valamennyi civilizált ország megszabadult már – a halálbüntetés. És mi komolyan gondoljuk, hogy visszatérünk ezen országok családjába! A büntetőtörvénykönyv megfelelő módosítását húsz másodpercig tartana megfogalmazni, és egyetlen nap alatt jóváhagyhatná valamennyi képviselőtestületünk – ha ezek a testületek hatékonyan működnének, és a tagjai nem tartanáznak attól, hogy munkaadóik igazolatlan napnak tekintik a törvényhozással töltött időt!

Szövetségi kormányunk még furcsább helyzetben van: néhány hete létezik csupán, valamennyi tagja szorgalmasan dolgozik reggeltől éjfélig, közben pedig felróják neki, hogy nem reformálta még meg a gazdaság egészét, és nem árasztotta el a Szövetségi Gyűlést azzal a több tucatnyi új törvényjavaslattal, melyeket annak el kellene fogadnia!

Nem könnyű feladat egy negyven évig formált totalitárius antigazdaságból szociális válság, munkanélküliség, áremelés és infláció nélkül áttérni egy rendszeren működő gazdaságra. A kormány valamennyi közgazdász tagja tisztában van vele, hogy ez a történelmi precedens nélkül álló feladat most ránk vár. Tudjuk mindannyian, mennyi jól átgondolt, egymásra épülő lépés sorozata szükséges ennek megvalósításához. Amikor pedig rövid tanácskozást folytattak e teendők ütemtervéről, máris azzal vádolták őket, hogy nem csinálnak semmit. Ez abszurdum. A rémüldözők megnyugtatóra azonban elmondom, hogy a gazdasági törvények első csomagját a kormány már a jövő héten a Szövetségi Gyűlés elé terjeszti. Most már csak az a kérdés, elengedik-e munkaadóik a képviselőinket a munkahelyükről, hogy azok minden szempontból megvizsgálják, kiegészítsék és a lehető leghamarabb jóváhagyják ezeket a törvényeket. Hogy megkönnyítse a dolgukat, Čalfa miniszterelnök úr holnapután egy terjedelmes analízist ismertet gazdaságunk valós állapotáról, melyet a kormány varázslatos gyorsasággal készített el. Azért mondom varázslatosnak, mert a gazdaságunk – egyebek mellett – nagy rejtély: belső szerkezetének indái hosszú éveken át fonódtak egyre kuszábbá, és nagyon sokáig senki se tudta megmondani, igazából hogy is néz ki ez a kuszaság. Hasonló elemzéseket készítenek a nemzeti kormányok is.

Bíráltam a Szövetségi Gyűlést, és dicsértem a szövetségi kormányt, ezért, hogy igazságos legyek, a Szövetségi Gyűlést is meg kell dicsérnem valamiért, a kormányt pedig el kell marasztalnom. Dicsérem hát a Szövetségi Gyűlést azért, amiért annak ellenére, hogy a régi rezsimtől örököltük, megértette az új kort, képes volt gyorsan újjászületni, és elkezdett a televízió által egyenes adásban közvetített ülésein úgy viselkedni, mint egy igazi parlament. A kormányt pedig bírálok azért, amiért gyakran olyan mértékben belemerül a reformok előkészítésébe, hogy alig marad ideje kormányozni, és ennek következtében gazdaságunk szekere aggasztóan lassul. Mintha tudná, hogy hamarosan beér a kocsiszínbe, ahol majd teljesen felújítják, és azt gondolná: nincs értelme a nagy rohanásnak, úgyis megjavítanak. De haladni mégis csak kell! Ha megállna, sosem érné el az áhított kocsiszínt, és néhány hetes leállás után vége lenne mindennek: javítani sem lehetne már, és még azt a csigalassúságot sem lehetne visszahozni, melynek köszönhetően ma nem vagyunk az éhhalál határán.

De ez a kormánykritikám is aktualitását veszti hamarosan. Čalfa kormányfő a jelentésében megalapozott stabilizációs programot terjeszt a Szövetségi Gyűlés elé erre az átmeneti időszakra, és hamarosan beterjeszti a vonatkozó új állami költségvetést is.

Miután így megbíráltam mindenkit, Önök joggal hördülhetnek fel: hát a köztársasági elnök? Az talán tökéletes? Természetesen nem az – annál kevésbé, mivel édeskevés tapasztalata van az elnökösködés terén, és nincs is mire építenie, hiszen az elődei nem elnökösködtek, csupán pártgyűlésekre jártak. Egyik helyről a másikra száguldok, napi huszonnégy órás elfoglaltságot adok néhány csodálatos barátomnak – és ennek ellenére nem győzök semmit. Ennek teljes mértékben tudatában vagyok, ezért igyekszem majd a hivatalomat és a munkaprogramomat valahogy értelmesen átszervezni, különben a Várban dolgozó csapat hamarosan összeomlik. Ezzel a munkával a hét végéig elkészülök, utána pedig boldogan veszek ki egy hét szabadságot. Tehát ha egy hétig nem látnak majd a tévében, ez nem azért lesz, mert valami puccsista megbuktatott.

Kedves polgártársaim,

ha röviden össze kellene foglalnom, milyen feladatot látok a kormány, parlamentünk és önmagam előtt, azt mondanám, mindannyiunknak teljes mértékben és azonnal professzionalizálnia kell.

Ez a feladat azonban nem csak ránk vár, akiket a történelem – talán csak egy kis időre, próbaképp – a legmagasabb állami funkciókba repített. Mindannyiunk feladata ez, országunk valamennyi lakosáé. Teljes mértékben és azonnal professzionalizálnunk kell.

A totalitárius rendszer összeomlott, és a struktúrái, amennyiben léteznek még egyáltalán, vagy az új korszak szolgálatába álltak, vagy olyan mértékben megbénultak, hogy nem képesek másra, mint zavarni a vizet.

Ez így rendben is lenne; és most, mikor a múlt rendszer létrejöttének pillanatát felidézzük, jó nagy, határozott pontot tehetünk az ügy végére.

Pontot kellene tennünk azonban annak a némiképp kaotikus és meglehetősen amatőr össznépi vigalomnak a végére is, mellyel a győzedelmeskedő szabadságot ünnepeltük. Természetesen nem vagyok ellene az olyan szép összejöveteleknek, mint ez a mai. Nem vagyok ellene annak, hogy mindenütt énekeljenek az énekesek. Éppen ellenkezőleg: még többet kellene énekelniük, és a változatosság kedvéért humorizáljanak a mi rovásunkra, akik most éppen fent vagyunk,

nehogy túl fennhéjázóvá váljunk, és nehogy nagyon elkomorodjon az arcunk. Én még annak sem vagyok ellene, hogy akár kétszáz új párt is alakuljon – ez is hozzátartozik a dologhoz. Túl sokáig volt csupán egyetlen pártunk ahhoz, hogy most ne engedhetnénk meg magunknak néhány hónapra akár kétszázat is. Végül pedig az sincs ellenemre, hogy az újságok egy rakás sületlenséget hordjanak össze. Igazán nem nagy ár a szólásszabadság óriási ajándékáért. Kár, hogy ezt a szabadságot nem mindenki képes az olvasóival szembeni nagyobb felelősség jegyében kiteljesíteni. Egyet ajánlhatok csak: hogy a nagy vígságban, az afölött érzett szertelen örömkömben, hogy most mindenki vitázhat mindenkivel, valamint a vézmadarak keltette bizonytalanság miatti alaptalan félelmek mellett is maradjon időnk a rendes, alapos, szakszerű munkára. Legalább annyira, mint az említett énekeseknek, akik ebbe a vidor bajkeverőkkel, gondterhelt arcú vézmadarakkal, váratlanul feléledt törtetőkkel és amatőr módon fontoskodó buzgómócsingokkal teli időszakba képesek belevarázsolni a csipkelődést, a vidámságot, az objektivitást, a gyengédséget, a lelkiséget és a baráti tolerancia légkörét. Egészen más, lényegesen rejtelmesebb formában hozta el nekünk a szeretetnek és az örömnak ezt az üzenetét a dalai láma, és ugyanezt az üzenetet várjuk II. János Páltól is, századunk nagy szellemétől, aki a keresztény naptár egyik legszebb pillanatában, húsvét hetének végén látogat el hozzánk.

Winston Churchill azt mondta annak idején, hogy nem ígérhet Angliának mást, mint vért és verítéket. Én ettől többet ígérhetek: verejték lesz ugyan, de vér már nem. Hogy verejtékezni kell, megmondták már az előttem járók is. Az ő szájukból azonban mást jelentett: fölösleges verejtéket. Most nem lesz fölösleges. A szabadság és fellendülés turbináját fogja hajtani.

Hosszabb szünet után tegnap ismét a kezembe vettem a *Rudé právót*, és meg kell mondanom, hogy egész elégedett voltam vele; egyértelmű javulást mutatott ahhoz az időszakhoz képest, mikor a börtönben a világról szóló egyetlen információforrásként a legutolsó részletig át szoktam tanulmányozni. A tegnapi lapozgatás során felfigyeltem egy dologra: a minapi Egyesült Államokbeli látogatásunkkal kapcsolatos ezernyi visszhangból a *Rudé právo* azt az egyet emelte ki, mely szerint valaki nem hivatalosan azt mondta rólam, hogy inkább egy szelíd, romantikus, naív álmodozó vagyok, mintsem államférfi. Ezt olvasva elgondolkoztam magam fölött. Hogy „szelíd“ vagyok-e, természetesen nem tudom, ezt másoknak kell megítélniük. Egyébként pedig meg nem nevezett bírálómnak igaza volt. Azt hiszem, valóban álmodozó vagyok, és egy kicsit bizonyára naív és romantikus is – főleg, ha azt értették ez alatt, hogy először mindig a pozitív emberi tulajdonságokat keresem – vérbeli államférfinak pedig aztán sohasem tartottam magam. Egy dologról azonban szeretném biztosítani Önöket: bármilyen álmodozó legyek is, az biztos, hogy nem vagyok olyan korlátolt fantaszta, mint azok, akik azt remélik, egy új februárral visszahozhatják hazánba a diktatúrát.

Talán nem hiszik el nekem, de én valóban nem félek senkitől – és legkevésbé éppen a régi rend híveitől. Csak rövid ideje élvezzük ugyan a szabadságot, ám ha valaki újra el akarná venni tőlünk, garantálom, hogy ezúttal védelmezni fogjuk. Nem hivatkozhatunk a végtelenségig arra, hogy belőlünk kevesebb van, mint másokból. Aki így gondolkodik, már veszített is. Egyébként pedig jobb fegyverünk van, mint amelyet az összes fegyvertervező együtt valaha is kitalált: a tudat, hogy az igazság és a törvény a mi oldalunkon áll. Ha valaki úgy gondolja, ez csupán a fellejjáró újabb ábrándképe, figyelmeztetem, hogy aki rendelkezik ezzel a fegyverrel, nem fél a legkorszerűbb golyószórótól sem. A nyúlászívűn még az sem segít, ha a pincéje tele van ilyen golyószóróval.

Nem véletlen, hogy első köztársasági elnökünk azt mondta, „az igazság győzedelmeskedik“, meg azt, hogy „ne féljeteK és ne lopjateK“.

Ha leszokunk a félelemtől és a lopásról, minden jóra fordul. Földi paradicsomot nem várhatunk ugyan, de méltóságteKjes, nyugodtabb életet igen.

Kedves barátaim,

a szocialista-realista festményektől és versektől tudjuk, hogy 1948 februárjának végén borús volt az ég Prága felett, és jeges havat hordott a szél. Ma süt a nap.

Köszönöm a figyelmüket.

Mészáros Tünde fordítása

*

Az igazság megszabadít a félelemtől

Beszéd a Salzburgi Ünnepi Játékok megnyitóján

1990. július 26.

Idén júniusban, hosszú évtizedek után először, hazám lakossága szabadon választhatott. A választást a koalíciós kormány felállításának felelősségteljes munkájával eltöltött napok követték. Július ötödikén a szabadon választott parlament szabadon választott köztársasági elnököt, s választása ismét rám esett. Röviddel ezután a parlament bizalmat szavazott az új kormánynak.

Ezen eseményekkel érte el tetőfokát hazám újkori történetének egyik legdrámaibb szakasza. Véget ért a totalitárius rendszer forradalmi lerombolásának, a felfokozott izgalomnak, a számtalan rögtönzésnek és gyors döntésnek a kora, véget értek az idegfeszítő, már-már kalandos napok, melyek zsúfolva voltak eseményekkel és torlódó munkával. Mindez kissé zavaros, de lényegét tekintve varázslatosan szép álmra emlékeztetett. Valójában mese volt ez. Mese, mely jó véget ért. Hiszen annyi lépésünket fenyegette kudarc, annyi minden nem sikerülhetett volna! Merőben ismeretlen úton jártunk, és egyikünk sem vehette biztosra, hogy ez az út nem szakad be alattunk.

Nem szakadt be, viszonylag jól végződött minden. Eljött az idő, amikor minden okunk megvolt az ujjongásra: a forradalmat a maga temérdek kockázatával magunk mögött tudhattuk, előttünk pedig ott ragyogott a demokratikus állam nyugodt építésének távlata. Elképzelhető-e ennél boldogabb pillanat egy olyan ország életében, mely évtizedekig szenvedett a totalitárius rendszer uralma alatt?

És pontosan ebben a felemelő történelmi pillanatban különös dolog történt velem: amikor megválasztásom után először mentem be irodámba, megállapítottam, hogy depressziós vagyok. Mélységes levertség vett rajtam erőt, elképesztően benuultnak és kiürültnek éreztem magam, úgy tetszett, hirtelen nincs ötletem és célom, nincs reményem, képességem és akaratom, ernyed, bágyadt és fantáziátlan vagyok. Jóllehet néhány napja még temérdek munkám volt és örökösen elmaradtam valamivel, most egyszerre csak nem tudtam, mihez kezdjek.

Az izgalmasan pergő események nyomása, mely még a minap meglepő teljesítményekre készítetett, feloldódott, s én ott álltam tanácstalanul, mindennemű belső motiváció híján, kimerülten és szinte fölöslegesen.

Felettébb meghökkentő érzés volt. Talán egy féktelen dorbézolást követő másnapossághoz hasonlítható, talán az imádott nőtől megcsalatt szerelmes férfi sokkjához, talán egy szép álomból való ébredéshez, amit a hétköznapi taszító realitása követ. Ám nemcsak én éreztem magam ilyen különösen. Ugyanilyen érzésekkel küszködött számtalan munkatársam a prágai Várban.

Megértettük, hogy vége a költészetnek, kezdődik a próza. Hogy vége a karneválnak, és jönnek a hétköznapiak. És valójában csak most döbrentünk rá, mennyi igényes és merőben hálátlan munka vár ránk, és milyen súlyos terhet vettünk magunkra. Az események vad irama mintha mindeddig nem engedte volna, hogy egy pillanatra félrehúzódjunk, elgondolkozzunk, mérlegeljünk, és eldöntsük, győzzük-e a feladatokat, melyeket magunkra vállaltunk. Egyszerűen az árba vetettek bennünket, s nekünk úsznunk kellett. És mintha csak most következett volna be a pillanat, amikor teljes egészében felmérhetjük választott sorsunk súlyát.

E lelkiállapotban ott bujkált a váratlan és az adott helyzetben látszólag végképp logikátlan és indokolatlan érzés, a reménytelenség érzése. És ennek legmélyebb rétegében tulajdonképpen a félelem ült: a félelem, hogy túl sokat vállaltunk, hogy nem győzzük majd a feladatokat, a tulajdon alkalmatlanságunktól, tehát az önmagunktól való félelem.

Végül ennek az érzésnek a legmélyén ott volt az abszurditás élménye is. Talán Sziszüphosz érezne így, ha sziklája egy napon megállapodna a domb tetején, és nem gurulna vissza. Sziszüphosz, aki lelkileg nincs felkészülve rá, hogy munkáját siker koronázza. Sziszüphosz, kinek élete elvesztette eddigi értelmét, és új értelmet még nem nyert.

Amikor egy éve megkérdeztek, megnyitnám-e egy rövid beszéddel ezt a világhírű fesztivált, nem számoltam a lehetőségekkel, hogy ide utazhassak, mindazonáltal örömmel elfogadtam a felkérést azzal, hogy írásban küldöm meg beszédemet. Örültem, hogy a békés karácsonyi napok alatt nyugalomban megírok egy kisebb esszét a félelem és a fenyegetettség érzéséről a közép-európai irodalomban. Csakhogy közbeszólt a történelem, és a mögöttem levő viharos hónapokban nem tette lehetővé, hogy időt kerítsek és összpontosítsak a tervezett beszéd megírására. Így aztán abban bíztam, hogy a választás és annak minden velejárója után teljesítem feladatom. Ismét csak örültem, mert úgy terveztem, hogy e röpké visszatéréssel eredeti, írói foglalkozásomhoz önmagam számára is elválasztom politikai elkötelezettségem első, forradalmi szakaszát a békésebb és úgymond építő második szakasztól.

Az íráshoz való időt valóban megteremttem.

Csakhogy miféle idő volt ez? Az én különös politikai másnaposságom ideje! Ha néhány hónapja a történelem torpantott meg, most én magam álltam az írás útjában. Egyszerűen képtelen voltam bármit is leírni, kiürültnek, bénának, tehetetlennek éreztem magam.

Felettébb paradox dolog: a félelemről akartam írni, s ebben váratlanul a félelem akadályozott meg. Félelem a témától, félelem a tulajdon elégtelenségemtől, félelem önmagamtól.

Így aztán nem tehettem mást, mint hogy én is paradox módon fogtam a témához: leírtam a helyzetet, mely oda vezetett, hogy képtelen voltam belekezdeni.

Nincs ebben semmi új: az írók többsége valójában azért ír, hogy mondataiba öntse s ezáltal legyőzze saját kétségbeesését.

Amikor Közép-Európa kultúrájának és irodalmának különlegességeit veszik számba, egyetlen felsorolásból sem hiányzik két kiemelten fontos specifikum: a fenyegetettségre való fokozott érzékenység, és a fokozott érzék a félelem fenoménja iránt. Ez nagyon is érthető: egy olyan térségben, amelyben ennyire bonyolultan alakult a történelem, amely kulturális, etnikai, szociális és politikai szempontból ilyen összetetten rétegződött, amelyben általában a legkülönbébb európai katasztrófák kezdődnek és végződnek, nos, az ilyen térségben törvényszerű, hogy lakói fokozott mértékben tapasztalják és érzékelik az emberi létnek éppen ezt a dimenzióját. Úgy hiszem, e terület heterogén mivolta világos magyarázattal szolgál életének mindkét jellemző pólusára: egyik oldalon a történelemnek idilli zsánerképpé, anekdotává, a lokálisnak és lokalitásnak szinte folklorisztikus kultusszá való miniatürizálása, a másikon a megszállott és már-már hátborzongatóan előrelátó rettenetes az úgynevezett nagy történelmi eseményektől. A kedélyes jószomszédságnak itt törvényszerűen megvan a maga ellenpólusa a fanatizmus és nacionalizmus különféle válfajaiban, melyek pontosan e történelemből való feszült félelemből fakadnak. Az állandó fenyegetettségben élő nemzetek vagy etnikumok itt állandóan érzik fenyegetettségüket, és önmaguk fontosságának nemzeti vagy egyenesen nacionalista hangsúlyozásával állandóan védekeznek e fenyegetettség ellen. Az etnikumok, melyek itt politikailag tulajdonképpen sohasem tudtak békében és szabadon kifejlődni, állandóan harcolnak identitásukért, többek között azzal, hogy állandóan figyelik tulajdon másságukat, és fokozottan érzékelik a veszélyt, amit a mások mássága jelent számukra.

Azt hiszem, a félelemnek az a fajtája, amit önmagamon tapasztaltam és az imént leírtam, a közép-európai szellemi világra szintén jellemző, vagy hátterének ismeretében legalábbis érthető. Bajos elképzelni, hogy Angliában, Franciaországban vagy Amerikában bárkit is depresszióba kergetne a tulajdon politikai győzelme. Ezzel szemben Közép-Európában ezt teljesen érhetőnek és természetesnek tartom.

Végül is manapság a másnapos üresség élménye mifelénk korántsem csak az én élményem. A furcsa félelem még kevésbé. Nemcsak Csehországban, hanem a totalitárius rendszertől megszabadult más közép-európai országokban is gyakran találkozom ennek a félelemnek és ürességérzetnek különféle változataival.

Ezekben az országokban az emberek nagyon nehezen harcolták ki az áhított szabadságot. Hanem amint kiharcolták, a szabadság mintha kissé meghökkentette volna őket: annyira elszoktak tőle, hogy hirtelen nem tudják, mit kezdjenek vele; tartanak tőle; nem tudják, mivel töltsék meg; az érte folytatott sziszifuszi harc mintha váratlan őrüthagynya maga után; mintha az élet egyszeriben értelmét vesztené. Egy további, új félelem tünete is tapasztalható a világnak ezen a részén: a jövőtől való félelem. Ellentétben a totalitárius korszakkal, amikor a jövő nyomorúságos volt ugyan, de biztos, ma sokan úgy érzik, hogy felettébb bizonytalan. Mintha az egyetlen veszélyt – a jóllehet mindenütt jelenlevőt, de már ismertet –, amit a totalitárius rendszer elnyomása jelentett, egész spektrumnyi újabb és ismeretlen, vagy már rég elfelejtett veszély váltotta volna fel: kezdve a nemzeti konfliktusok veszélyétől az anyagi biztonság elvesztésének vagy a fogyasztás, az üzlet és a pénz totális uralmának a veszélyéig.

Üldözöttnek és vesztesnek lenni – ezt már igen jól megtanultuk, s talán ezért vagyunk ma ennyire zavarban győzelmeinktől, talán ezért vagyunk ennyire meghökkentve attól, hogy senki sem üldöz bennünket.

Itt-ott még olyan célzások is elhangzanak, hogy az emberek nosztalgikus vágygal gondolnak azokra az időkre, amikor az élet nagyon szűk mederben csordogált ugyan, de ennek a medernek a partjait mindenki látta. Ma nem tudjuk, valójában hol vannak ezek a partok, s ez enyhe megrázkódtatást okoz nekünk.

Olyanok vagyunk, mint a rabok, akik megszokták a börtönt, s amikor egyik napról a másikra váratlanul visszanyerik a vágyva vágyott szabadságot, nem tudják, mihez kezdjenek vele, és kétségbe vannak esve attól, hogy valamiképp folyvást dönteniük kell.

Ismétlem: e társadalmi egzisztenciális állapot, amit önmagam példájával illusztráltam, s amit különféle változatokban polgártársaimon is tapasztalok, véleményem szerint elsősorban közép-európai állapot. Ennek számtalan, irodalom feldolgozta megfelelőjével találkozhatunk közelmúltunkban is, például az első és a második világháborút követő esztendőök légkörében.

Röviden: úgy tetszik, mi itt sors-szerűen predesztinálva vagyunk arra, hogy másoknál gyakrabban – és olykor látszólag teljesen váratlan helyzetekben is – féljünk.

A történelemtől való félelem mifelénk jobbra nemcsak a jövőtől, hanem a múlttól való félelem is. Mondhatnám azt is, hogy ez a kétféle félelem feltételezi egymást: aki tart a jövőtől, az általában attól is fél, hogy szembenézzen a múlttal. És aki nem mer a saját múltjával szembenézni, az szükségszerűen fél attól, mit hoz a jövő.

A világnak ebben a zugában a hazugságtól való félelem gyakran csak másféle hazugságot szül, abban a dőre reményben, hogy menekülve az egyik hazugságtól megmenekültünk magától a hazugságtól is. Csakhogy hazugság sohasem menthet meg minket a hazugságtól. Ahogy bennünket, Csehszlovákiában, semmitől sem mentett meg a szocialista földi paradicsomot hirdető sztálini hazugság, ugyanúgy nem ment meg az a hazugság sem, amely Hitler rasszista csatlósait az egykori fejedelmi trón állítólagos örökösiként állítja be. A történelem hamisítói nem megmentik, hanem fenyegetik a nemzet szabadságát.

Ezeken a végeken, ilyen vagy olyan módon, sokan vétkeztünk. Ámde nem nyerhetünk megbocsátást és nem költözhet lelkünkbe béke, amíg vétünköt legalább be nem ismerjük.

A beismerés felszabadít. Tudom, hogy szabadított fel engem is, valahányszor volt erőm tudatosítani magamban hibás lépésemet.

Számtalan okom van állítani, hogy az igazság megszabadítja az embert a félelemtől. Hiszen közülünk, akik az elmúlt években Európának ezen a részén megpróbáltuk mindenek ellenére hangosan kimondani az igazat, sokan csak azért őrizték meg nagyvonalúságukat, toleranciájukat, mértéktartásukat és jó kedélyüket, mert így tettek. Különben talán végső kétségbeesésbe zuhantak volna.

A mi specifikus közép-európai félelmünk más sok tragédia okozója volt. Bizonyíthatnánk, hogy temérdek helyi, de némely globális konfliktusnak is a félelem volt az őseredete. A kishitű lelkek önmaguktól és a világtól való félelme itt gyakran erőszakot, brutalitást, fanatikus gyűlöletet szült.

A félelem azonban nemcsak pusztító állapot.

Hiszen az önmagunk alkalmatlanságától való félelem új képességeket ébreszthet fel bennünk; az Istentől vagy saját lelkiismeretünkől való félelem bátorságra sarkallhat; a kudarcától való félelem erős motorként hajtja vágyunkat, hogy helytálljunk. A szabadságtól való félelem

pontosan azzá válhat, ami végül megtanít arra, hogyan töltsük ki szabadságunkat valódi értékekkel. És a jövőtől való félelem lehet éppen az a kényszerítő erő, melynek hatására mindent megteszünk annak érdekében, hogy ez a jövő szebb legyen.

Minél érzékenyebben észleli valaki a különféle lehetséges veszélyeket, annál nagyobb garanciát nyújthat az ellenük való védekezésben.

Különben én mindig úgy gondoltam, hogy a kiürült, értelmét veszített élet érzete lényegében csak kihívás, hogy létünknek és munkánknak új tartalmat keressünk. Talán bizony nem a legmélyebb kétségek pillanatai azok, melyek új bizonyosságokat szülnek? Ki tudja, vajon nem a reménytelenség a legjobb éltető talaja a valóban emberi reménynek, és hogy a világ abszurditásának élménye nélkül egyáltalán sejtethetnénk, kereshetnénk és találnánk-e benne értelmet!

Annak ellenére, hogy államfőhöz oly nem illően reménytelenségem pillanatairól beszéltem, előadásomat most nagyon konstruktívan fejezem be.

Nevezetesen egy felhívással mindannyiunkhoz, közép-európaiakhoz: próbáljunk meg szembeszegülni hagyományos félelmeinkkel, és következetesen távolítsunk el minden lehetséges okot, mely e félelmeket gerjeszti. És próbáljunk meg Közép-Európában gyorsan és közösen kiépíteni egy olyan kölcsönös politikai, gazdasági és kulturális kapcsolatrendszert, mely fokozatosan és végérvényesen kiküszöböli mindazokat a potenciális veszélyeket, melyeket közös jövőnk rejt magában, s ezáltal mindazokat az okokat is, melyek lehetséges félelmeinket szülhetik.

Próbáljunk meg ebben az oly sokat szenvedett térségben végre megszabadulni nemcsak a hazugságtól, de az igazságtól való félelmünktől is. Nézzünk végre szembe nyíltan és higgadtan önmagunkkal, múltunkkal, jelenünkkel és jövőnkkel. Kétértelműségünkből csak akkor lábalunk ki, ha ezeket az időket megértjük.

Próbáljuk meg kétségeink, félelmeink és csüggedéseink mélyéről felhozni az új európai önérzet magjait, azok önérzetét, akik nem félnek messzebbre tekinteni személyes vagy csoportos érdekeik és a pillanat látóhatáránál.

Köszönöm figyelmüket.

Körtvélyessy Klára fordítása

*

A Színházi Világnapon

Prága, 1994. március 27.

Az ember történelme során először fordul elő, hogy az általa lakott bolygót globális civilizáció fonja körül, melynek köszönhetően bárhol bármi történik, annak mindenütt és mindenki számára megvannak a maga kedvező vagy áldatlan következményei. Ezt a civilizációt persze egymástól nagyon eltérő szokásokkal és hagyományokkal bíró nemzetek vagy etnikumok lélegzetelállító sokasága alkotja, számos nagy és kis kultúra, vagy kulturális és civilizációs kör, sokféle vallási világ, a politikai kultúra számos típusa. S úgy tűnik, hogy minél nagyobb erővel préseli egymáshoz e sokszínű közösség tagjait a jelenkori civilizáció, s minél nagyobb a közös értékek és viselkedésmódok elfogadásának kényszere, annál erősebbé válik

az egyes csoportok arra irányuló igénye, hogy nemzeti, faji, kulturális vagy általános értelemben vett civilizációs önállóságukat és identitásukat védelmezzék. A mai világ számos veszélyes konfliktusát épp az magyarázza, hogy minél közelebb vagyunk egymáshoz, annál markánsabban érzékeljük a különbözőségünket. Ráadásul oly korban élünk, melyben széthullottak a különböző mesterségesen kialakított világrendek – a gyarmati rendszer által kialakított éppúgy, mint a kétpólusú –, a világ valóban multikulturálissá és multipolárisává változott, s csak most keresi a valóban igazságos és napjainknak megfelelő rendet.

Mindebből következően napjaink világa különösen drámai: számos helyen az egymástól eltérő emberek lázonganak az együttélés ellen, miközben a világ egyetlen esélye épp és kizárólag az együttélés.

Nem igaz, hogy a televízió, a film, a videó és korunk további fontos vívmányainak hatására csökken a színház jelentősége. Azt mondanám, hogy pont fordítva áll a dolog, s a színház minden más eszköznél alkalmasabb arra, hogy mozgósító erővel tárja fel azt a sötétséget, melybe a világ belemerül, s azt a fényt, amelyben a reménysége rejlik.

Napjaink elembertelenítő technikai civilizációjában ugyanis a színház az emberi autenticitás egyik fontos szigete, tehát pontosan az, amit minden lehetséges módon védelmezni és fejleszteni kell – hacsak a világ nem ítéltetett arra, hogy rosszul végezze. A megamasinériák és a névtelen megaapparátusok mai világának ugyanis épp a felcserélhetetlen emberi szubjektivitás, a konkrét emberi személyiség s a hozzá tartozó konkrét lelkiismeret visszatérésére van szüksége. A világot fenyegető veszedelmekkel csak az ember, az ő megújított lelkiismerete, az összefüggéseket elismerő tudata szállhat szembe – tehát pontosan az, aminek a tekintetében a legmodernebb számítógépek legjobb hálózata sem pótolhatja őt. A világ reményét az eleven emberi lény rehabilitációja jelenti.

Igen: a színház nem csupán egy műfaj a műfajok között. Ez az egyetlen olyan műfaj, melyben nap mint nap, itt és most az élő ember van jelen, aki egy másik élő emberhez szól. Ennek köszönhetően a színház nem korlátozódik történetek bemutatására. Emberek közti találkozások színhelye, az autentikus emberi lét tere, mi több, az önmagán túlmutató lété, amely egyaránt vall a világról és önmagáról; a társadalomról és tragédiáiról, az emberről, a szerelméről, haragjáról és gyűlöletéről folyó eleven, felcserélhetetlen és sehova át nem helyezhető beszélgetések színhelye. A színház az emberi közösség fókusza, szellemi életének kristályosodási pontja, a közösség szabadságának és belső megállapodásának a tere.

Az önálló kultúrák által alkotott és konfliktusaiktól veszélyeztetett globális technikai civilizációban a színház – s ezt szilárdan hiszem – a jövőre irányított távcső szerepét tölti be, és a remény tényleges megmentője. Korántsem azért, mert feladatai közé tartozik, hogy a világot jobbnak mutassa a valóságosnál, esetleg kidolgozza a szebb jövő vízióit, hanem annak okán, hogy megtestesíti a jelenkori emberiség legfőbb reményét, ami nem más, mint az eleven emberség reneszánsza. Ha igaz ugyanis, hogy a színház szabad emberek akadálytalan beszélgetése a világ titkáról, akkor épp a színház mutatja meg az emberi fajnak a toleranciához, a kölcsönös, valamint a lét csodája iránti tisztelethez vezető utat.

Önöket mint színházi embereket kivétel nélkül arra szólítom fel, hogy e pillanatban gondoljanak Szarajevóban lévő kollegáikra². Épp azt teszik ugyanis, amiről szót ejtettem: a

---

² Utalás az épp zajló boszniai háborúra (1992-1995), mely Jugoszlávia felbomlásának legvéresebb konfliktusa volt, amelyben a függetlenedő Bosznia-Hercegovina bosnyák (muszlim) és horvát lakossága harcolt a szerb

szellem szabadságát teremtik meg a beszélgetés által, s az emberi kommunikáció konkrét terének létrehozása révén szállnak szembe az országukban dúló rémítő háborúval. Az etnicitás fanatikusai és erőszaktevői legsötétebb múltjába vetik vissza az emberiséget. A színházi emberek, akik a mai világ drámáiról és a lélek drámáiról beszélgetnek a nézőikkel, a jövő irányába mutatnak. A televízióban bemutatott háború mellett egy másik háború is zajlik Sarajevóban. Egy fegyverek nélkül vívott háború azok között, akikben lobog a gyűlölet, és csak azért ölnek meg másokat, mert mások, és a színházi emberek között, akik megjelenítik az emberi lények egyedülálló voltát, s lehetővé teszik, hogy beszélgessenek egymással. Ebben a háborúban a színházi embereknek kell győzniük, ugyanis ők mutatják az utat egy olyan jövő felé, amelyben minden emberi lény és társadalom békésen beszélget a világ és a létezés titkairól.

E színházi emberek a békét szolgálják, és arra emlékeztetnek bennünket, hogy a színháznak van értelme.

G. Kovács László fordítása

---

erőkkel, akik meg akarták akadályozni az elszakadást. A háborút etnikai tisztogatások, a sarajevói ostrom és a srebrenicai mészárlás kísérte, melyet 1995-ben a daytoni békeszerződés zárt le, létrehozva a mai kétféle Bosznia-Hercegovinát.